

KW arts

1
2025

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

Matthieu Kasiama en Ced'art Tamasala

Woord van de voorzitter <i>Nieuwbouw voor 6 weken dicht, museum open – Stefan de Bever</i>	3
Positions #8 <i>Motto: Kunst is een werkwoord – Nelleke Slofstra</i>	4
Objecten van hoop en heling <i>Kunstwerken van een Congolees kunstenaarscollectief – Lisette Almering</i>	8
De tijd vooruit <i>Het beleidsplan voor de jaren 2025-2028 – Jan Verheugt</i>	10
Turn Panic in to Magic (2022) <i>Het hoopvolle baken van Erwin Thomasse– Hannie Groen</i>	12
Interview met een vriend <i>Marjolijn Sengers – Jan Verheugt</i>	14
In Het Oog met Jeroen Erosie <i>Een exponent van de straatcultuur – Hans van Doremalen</i>	16
Een eerbetoon aan een veelzijdig kunstenaar <i>Een terugblik op het beeldende werk van Paul Panhuysen – Jan Verheugt</i>	18
Twee schijnbare tegenpolen <i>Abstractie en realisme in de kunst – Piet van Bragt</i>	20
Niet om op te zitten (12) <i>Maarten Baas, Clay Furniture (2006) – Els Grootemaat</i>	22
Hoe een bibliotheek onze kunstbeleving kan verdiepen <i>Interview met Rebecca Niculae, de nieuwe museumbibliothecaris – Leny Voortman en Lisette Almering</i>	24
Immanuel Kant en Antonio Damasio <i>Het spel tussen ratio en emotie – Piet van Bragt</i>	26
Colofon en Musomanie	28

TENTOONSTELLINGSAGENDA (1 FEBRUARI '25 – 1 MEI '25)

Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

Nieuwbouw Van Abbemuseum tijdelijk dicht van 4 maart tot 27 april.

18 september 2025 – 2 maart 2025 (Nieuwbouw)

Dwarsverbanden

Collectiepresentatie (met objecten van het kunstenaarscollectief CATPC).

7 maart 2025 – 27 april 2025 (Oudbouw)

Open depot-tentoonstelling

Vanwege de verduurzaming van de klimaatsystemen in de Nieuwbouw hangt een groot deel van de collectiepresentatie *Dwarsverbanden* tijdelijk in drie zalen van de Oudbouw. Met aandacht voor de frictie tussen collectiebehoud en klimaatverandering.

1 juli 2024 – 1 april 2025 (Het Oog)

Alternative Entrance

Jeroen Erosie (graffiti, illustratie en vrije kunst) vult de wand met grafische vormen die op elkaar reageren.

4 oktober 2024 – voorjaar 2025 (Vitrine Van der Valk Hotel)

De keuze van Zeynep Dag

In de vitrine toont de internationale modeontwerper Zeynep Dag haar selectie uit de museumcollectie aan de hand van het thema zorgzaamheid voor elkaar.

7 december 2024 – 27 april 2025 (Oudbouw)

Kunst is een werkwoord / Positions #8

Kunst is herinneren, protesteren, zorgen, verbeelden en voelen. Kunst is op zichzelf al een actie. Maak kennis met de verschillende werelden van enkele veelbelovende kunstenaars.

21 december 2024 – 2 maart 2025 (Collectiebouw)

CATPC in het Van Abbemuseum

Het Congolese kunstcollectief CATPC (Cercle d'Art des Travailleurs de Plantation Congolaise) toont sculpturen van chocolade die eerder in het Nederlandse Paviljoen van de Venetië Biënnale te zien waren, in combinatie met eigen werk van ons museum.

VERENIGINGSNIEUWS

21 februari van 14.00 uur tot 15.00 uur (duur ca 1 uur)

RONDLEIDING

Speciale rondleiding voor vrienden *Two Sides of the Same Coin* van kunstenaarscollectief CATCP. Deelname voor vrienden is gratis. Aanmelden kan tot 15 februari per e-mail info@vriendenvanabbe.nl. Na aanmelding ontvang je een bevestiging.

VRIENDENSALONS

Iedere tweede zaterdag van de maand om 15.00 uur organiseren we de Vriendensalon in het auditorium van het museum. Toegang voor leden is gratis. Introduce(e) welkom. Het programma is (onder voorbehoud) als volgt:

8 maart

René van Erven (coördinator Architectuurcentrum Eindhoven)

Eindhoven City

5 april (Let op afwijkende datum)

Rob van Gerwen (senior docent filosofie van de kunsten aan de UU)

Het belang van een definitie van kunst

Nieuwbouw voor 6 weken dicht, museum blijft open

Woord van de voorzitter

Misschien las je laatst ook in de media dat de Nieuwbouw van het Van Abbemuseum voor zes weken dicht gaat in verband met werkzaamheden aan het klimaatsysteem. Toen ik daarvan hoorde realiseerde ik me opeens dat de 'Nieuwbouw' al weer meer dan twintig jaar oud is. Zo snel gaat de tijd. En zo snel verouderen systemen. Sinds 2023 werkt het museum hard aan het verduurzamen van het gebouw. Met onder meer een nieuwe warmtepomp, het vervangen van oude klimaatinstallaties door duurzame ventilatoren en filters en het aanbrengen van energiezuinige led-lampen. Allemaal heel goed voor het milieu én voor de financiële exploitatie.

Om twee redenen sta ik hierbij stil. Allereerst omdat het museum van de nood een deugd maakt. Tijdelijk (voor zes weken) komen namelijk werken uit de collectiepresentatie *Dwarsverbanden* in drie zalen van de Oudbouw te hangen. Met speciale aandacht voor de relatie tussen klimaatverandering en collectiebehoud. De andere reden is dat tot de tijdelijke sluiting van de Nieuwbouw (2 maart) de objecten van cacao en palmvet van een Congolees kunstenaarscollectief nog te zien zijn, eerder aanwezig op de Biënnale van Venetië. Op zich is het al bijzonder dat ze nu Eindhoven aandoen. Hier gaan ze de dialoog aan over de relatie tussen de museumcollectie en het koloniale verleden. Meer hierover verder in het blad. Ga het nog bekijken.

En ben je dan toch in het museum bezoek dan tevens de expositie *Positions #8 | Kunst is een werkwoord* en bewonder de betoverende weefsels van Cristina Flores Pescorán. Een immense installatie met een ontroerend verhaal. Zeker de moeite waard.

Iets anders. Na lang wachten is de catalogus bij de tentoonstelling *Dwarsverbanden* uitgebracht (in een Nederlandstalige versie en in het Engels). Rijk aan inhoud met lezenswaardige artikelen en voorzien van een mooie vormgeving. Daarnaast verscheen het boek *The Museum Is Multiple, Van Abbemuseum 2004-24* van de hand van Charles Esche. Het geeft een overzicht van zijn twintigjarig directeurschap, geplaatst tegen de achtergrond van maatschappelijke veranderingen en ontwikkelingen in de kunstgeschiedenis. Binnenkort komt ook de Nederlandse versie uit. Beide boeken zijn te koop in de Museumshop. En als lid van de vereniging ontvang je 10% korting op de aanschafprijs. Mooi meegenomen.

En zo zie ja maar weer. Dat is een van de voordelen van het Vriend zijn van het museum.

Stefan de Bever

New building temporarily closed

The museum's new building will be closed for six weeks (March 2 – April 27) for maintenance. Works from the collection presentation *Dwarsverbanden* will temporarily be hung in three rooms of the old building, with special attention to the relationship between climate change and collection preservation.

Positions #8

Motto: *Kunst is een werkwoord*

In de tentoonstelling 'Kunst is een werkwoord' tonen vijf solo's de activerende kracht van kunst. We staan stil bij twee projecten: die van Cristina Flores Pescorán en van Libia Castro & Ólafur Ólafsson.

De zachte kracht van Cristina Flores Pescorán

Een gewezen doek overspant de tentoonstellingsruimte. Het voelt warm en levend. Dit is hoe Cristina Flores Pescorán haar publiek meevoert naar een wereld vol herinneringen, tradities en genezing.

Herstel en traditie

Cristina (1986, Peru) is een kunstenaar die werkt met textiel, performance, video en installaties. Haar kunst is vaak geweven of gebreid. In het Van Abbemuseum begint ze bij haar eigen lichaam. In 2018 kreeg ze de diagnose kanker. Die ervaring vormt de kern van haar werk. Hierin zoekt ze verbinding met haar voorouders en culturele tradities. In haar kunst verweeft ze verhalen van pijn, heling en herontdekking. In *Abrazar el Sol* (Embracing the Sun) laat ze textiel spreken. Dit is haar grootste werk tot nu toe. Het vult de ruimte met kleur en textuur. Het nodigt uit om textiel te zien als een levend lichaam.

Haar technieken zijn geïnspireerd door de Chancay-cultuur. Deze cultuur bloeide aan de centrale kust van Peru in de valleien rond Chancay van ongeveer 1000 tot 1470 na Christus, voordat dit gebied werd opgenomen in het Inca-rijk. De Chancay-cultuur is een precolumbiaanse cultuur, wat verwijst naar de culturen in Amerika voor de aankomst van Christoffel Columbus in 1492. De Chancay-cultuur stond bekend om haar verfijnde textielkunst, met kleurrijke en gedetailleerd geweven stoffen.

Cristina Flores Pescorán
Abrazar el Sol -
Embracing the Sun,
(2023-24)
Expositie *Kunst is een
werkwoord*

Cristina onderzoekt elementen die verloren zijn gegaan door koloniale onderdrukking. Ze gebruikt traditionele katoensoorten en verftechnieken. Haar titels bevatten woorden uit het Mochica, de traditionele taal die inmiddels is uitgestorven.

Een ritueel van zorg

De fotoserie *Maeich: Para Abrazar el Sol Una Tarde de Invierno* (To Embrace the Sun on a Winter Afternoon) toont het proces van het verven van katoen van *Abrazar el Sol*. Ze gebruikt hiervoor chicha morada. Dit is een drank gemaakt van paarse maïs uit het Andesgebied uit de pre-Inca-tijd. Men gelooft dat het geneeskrachtige eigenschappen heeft. Het wordt ook vandaag nog verkocht in de buurt van zorginstellingen. Tijdens haar chemotherapie gaf het haar kracht en hoop. In haar video *Mang. Volveré a ti, volverás a mí* (Mang. I'll return to you, you'll return to me) kauwt ze ritueel op een stengel van diezelfde maïs. Het is een moment van troost, verbondenheid en zuivering.

Ziekte in een nieuw licht

De serie *Siete Esculturas Para Sanar un Susto* (Seven Sculptures to Heal a Scare) kijkt op een andere manier naar ziekte. Het zijn zusterwerken van de grote installatie. De zeven geweven sculpturen verwijzen naar de zeven biopsieën (weefselonderzoek) die Cristina onderging, wachtend op haar diagnose. Cristina kiest ervoor om het verwijderde weefsel niet te zien als ongewenst. Ze kijkt met zorg en aandacht en probeert haar ziekte te begrijpen als een lichamelijk proces, een deel van wie ze is.

Een ervaring om mee te nemen

De kunst van Cristina Flores Pescorán raakt. Het is persoonlijk en intiem, maar ook universeel en krachtig. Haar werk laat zien hoe we pijn en zorg kunnen omarmen. En hoe tradities ons kunnen voeden door kunst.

Libia Castro & Ólafur Ólafsson: een Grondwet als kunst

Met *In Search of Magic* brengen Libia Castro (1970, Spanje) en Ólafur Ólafsson (1973, IJsland) kunst en activisme samen. Dit kunstenaarsduo is actief in Rotterdam en Berlijn en werkt ook vanuit Reykjavik en Málaga.

Centraal in hun installatie staat de nieuwe progressieve IJslandse Grondwet van 2011. Dit voorstel ontstond na de financiële crisis van 2008 en het instorten van de banken en de nationale munt. Ondanks goedkeuring van twee derde van de kiezers in 2012, werd het proces geblokkeerd door politici. Castro en Ólafsson brengen het voorstel opnieuw tot leven en eisen de uitvoering ervan.

De installatie omvat een vijf uur durende muzikale video, gemaakt in samenwerking met activisten, componisten, muzikanten en publiek. Het werk documenteert een collectieve 'performance-demonstratie' waarin de nieuwe grondwet in tekst, muziek en beeld wordt verteld. Alle 114 grondwetartikelen komen tot leven. Het resultaat is een gelaagd kunstwerk dat niet alleen de IJslandse situatie belicht, maar ook vragen stelt over democratie en rechtvaardigheid.

Performance van Cristina Flores Pescorán in het kunstwerk *Siete Esculturas Para Sanar un Susto* tijdens de opening van de tentoonstelling.

Tentoonstellingsruimte
In Search of Magic met video-installatie.

Reflectie op Nederland

Naast de focus op IJsland kijken de kunstenaars ook naar Nederland. Ze tonen de handgeschreven Nederlandse Grondwet van 1848, een document dat nog steeds ons politieke systeem bepaalt. Het roept vragen op. Is deze grondwet nog van deze tijd? Hoe kan democratie worden verbeterd?

Kunst als oproep tot actie

Castro en Ólafsson maken kunst die inspireert en aanzet tot reflectie. Met *In Search of Magic* werpen ze een boeiend licht op de (magische) kracht van collectieve actie. Hun werk nodigt bezoekers uit om actief mee te denken over een betere toekomst.

Opening Positions #8

Bij de opening van de tentoonstelling haalde museumdirecteur Charles Esche een gedicht aan van de Sloveense dichter Boris A. Novak getiteld *Svoboda Je Glagol* (Vrijheid is een werkwoord). Novak betuigt hiermee zijn solidariteit met Oekraïne en alle mensen in Oekraïne na de Russische invasie. ●

Nellek Slofstra

Art is a Verb

In this exhibition, the artists show the activating power of art. They want art to have an influence on daily life and for people to take action. For example, with art that is rooted in ancestral history and at the same time responds to today's situation.

Freedom is a verb

*Freedom is not the frozen memory of the monument
Freedom is not a slogan of the political establishment
Freedom is not a mode of payment in the legal code
Freedom is not an empty meaning of the noun in the wordage
Of the Cambridge Dictionary of the English Language
Freedom is the loudest whisper, a wing, a windy message
Freedom is not a bunker, a shit made of armoured concrete
Freedom is not a flight, an illusion of the retreat
Freedom is neither an order nor a forbidden border
Freedom is less and more than laws of the lockdown
Freedom is nothing and freedom is a crown
Freedom is laughing and staring and daring
And changing now and here and everywhere
Freedom is a breath and the air
Stronger than destruction and despair
Freedom is not gold, cannot be bought or sold
Freedom is not guaranteed by its guardian, by the statehood
Freedom is much more expensive, freedom is attitude
Freedom is an unknown road, here, at our threshold
Freedom is a voice, deadly fragile and superb
Freedom is a verb, freedom is a verb*

Boris A. Novak

Libia Castro en Ólafur Ólafsson
In Search of Magic

Alle foto's Nelleke Slofstra

caspar de haan
onderhoud & renovatie

schilderkunst. sinds 1749

Q BEDRIJFSLOCATIES

AANDACHT VOOR DESIGN EN PERSOONLIJKE TOUCH MET EEN FLINKE DOSIS PLEZIER!

Q is van mening dat een nieuwe locatie moet zitten als een maatpak. Niet te groot, zeker niet te klein, maar met ambitie. Geheel naar elgen wens en Idee, passend bij uw corporate Identity. Q adviseert met lef en denkt "out of the box". Q neemt verantwoording, kijkt kritisch mee maar vooral anticiperend vooruit en dwingt zaken af. Als echte kenner van de regio hebben wij up-to-date expertise van de vraag en het aanbod van geschikte bedrijfslocaties in de regio Eindhoven. Q is hier thuis, geboren en getogen, ondernemers en beleggers weten ons keer op keer te vinden. Daarom hebben we op elke zoekvraag een antwoord, met plezier!

Korte lijnen, persoonlijke touch, positieve energie en altijd verrassend. Dat is Q!

KANTOORRUIMTEN

BEDRIJFSRUIMTEN

BELEGGINGEN

TE HUUR
TE KOOP

040 212 22 12
info@q-bedrijfslocaties.nl

A. Stratumsedijk 17 - 5611 NA Eindhoven **T.** 040 - 212 22 12
E. info@q-bedrijfslocaties.nl **W.** www.q-bedrijfslocaties.nl

Objecten van hoop en heling

Kunstwerken van een Congolees kunstenaarscollectief

Tot 2 maart 2025 is de tentoonstelling *Two Sides of the Same Coin* (Twee zijden van dezelfde medaille) te zien in ons museum. De tentoonstelling bevat kunstwerken van een Congolees kunstenaarscollectief (CATCP, *Cercle d'Art des Travailleurs de Plantation Congolaise*). Hun kunstwerken gaan de dialoog aan met kunstwerken uit de collectiepresentatie *Dwarsverbanden*. Dat maakt nieuwsgierig.

CATPC

CATPC, opgericht in 2014, bestaat uit voormalige Congolese plantagearbeiders. Voorzitter is milieuactivist René Ngongo, hun standplaats is Lusanga. Hier lag de eerste plantage van het Brits-Nederlandse bedrijf Unilever. Uiteindelijk lieten dergelijke multinationals er uitgeput onvruchtbaar land achter. Ze vernietigden de lokale biodiversiteit. Klei afkomstig uit dit onvruchtbare land vormt nu de basis voor menig kunstwerk van CATPC. Het collectief stelt zijn sculpturen wereldwijd tentoon en verkoopt ze. In 2024 waren sculpturen van palmolie en cacao te zien op het Nederlandse paviljoen van de Biënnale van Venetië. De sculpturen, gemaakt door driedimensionale scans te nemen van beelden uit klei, zijn geprint met samengeperste cacao en palmolie die op de plantages van Lusanga werden verbouwd. Voor de keuze van die geëxposeerde kunstwerken werkte het collectief samen met kunstenaar Renzo Martens en curator Hicham Khalidi.

Met de opbrengsten van de kunstverkoppen kopen de leden van CATCP lokale grond terug. Ze trachten vervolgens de verstoorte biodiversiteit te herstellen door een zogenoemd 'Heilig Bos' te planten, om land en leven te helen. Mondiale ongelijkheid, klimaatverandering en armoede verdienen aandacht én betuiging, luidt hun boodschap. Met een kritische blik op een beladen verleden, werkt het collectief aan een nieuwe toekomst.

In dialoog met *Dwarsverbanden*

De expositie in ons museum is een vervolg op de Biënnale. Behalve sculpturen zijn er ook textielwerken, tekeningen en video-installaties te zien. De combinatie met werken uit *Dwarsverbanden* versterkt de verhaallijnen; het koloniale verleden van het museum gaat een significante rol spelen. Tabakshandelaar Henri van Abbe kocht immers met de opbrengsten van de plantages in Indonesië een aanzienlijk deel van zijn kunstcollectie en richtte ons museum op. Ter voorbereiding van deze tentoonstelling zochten enkele leden van CATCP contact met Indonesische gemeenschappen van plantagewerkers en betrokken hen er zo bij. Op video kunnen bezoekers enkele groepsgesprekken zien.

Opvallende sculpturen

De getoonde sculpturen verwijzen naar rituelen, mythen, legenden maar ook naar uitbuiting, verkrachting en meer. Opmerkelijk zijn drie sculpturen van 'de kunstverzamelaar' bijvoorbeeld zijn kruisiging, een aanklacht tegen zijn rijkdom. Dit kunstwerk staat vlakbij de kapitale werken van Picasso uit onze museumcollectie. Bekend is dat moderne kunstenaars zoals Picasso, wiens werk thans onbetaalbaar is, geïnspireerd raakten door kunst uit bijvoorbeeld Afrikaanse landen.

De kunstverzamelaar is wegens winstbejag medeveroorzaker van de verarming van de plantages door monocultuur, door telen van het meest winstgevendende gewas. Door zijn dood kunnen plantages weer 'Heilige Bossen' worden waar mensen en dieren natuurlijk samenleven.

Zaaloverzicht
Djonga Bismar &
Jéréemie Mabilia
Bailleur de Fonds (2015)

We zien hem nogmaals in een andere zaal, nu nerveus en angstig om zich heen kijkend en centraal gezeten op een troon nabij de bekendste Nederlandse werken uit de museumcollectie, tussen werken van Charley Toorop en Karel Appel. Houdt hij alle rijkdom zelf of zet hij het geld in voor de gemeenschap?

Ook is de rijke - nu waanzinnige - kunstverzamelaar afgebeeld gezeten op een woeste stier. De stier staat voor gestolen kunst uit Afrika en andere gebieden, kunst die nog steeds hangt of staat in verschillende westerse musea. Hoort deze kunst daar thuis?

Pende-gemeenschap Fundji
(1931) (beeld rechts in vitrine)
Alle foto's Lisette Almering

Koloniale officier Balot

Een opmerkelijk houten beeld vraagt elders onze aandacht. Het stelt Maximilien Balot voor, een Belgische koloniale officier die het Congolese Pende-volk onder gruwelijke omstandigheden dwong tot plantage-arbeid. Het opstandige volk doodde hem in 1931. Vervolgens maakten ze een houten sculptuur 'om zijn geest te vangen en ten dienste te stellen van het volk'. De sculptuur, in bruikleen van het Virginia Museum of Fine Arts (VS), stond op de Biënnale en staat - op nadrukkelijk verzoek van CATPC - ook opgesteld op deze expositie. Een aansprekende video toont de tijdelijke terugkomst van het beeld in Lusanga en de plechtige, emotionele reacties van de bevolking erop. Dit beeld, door de lokale bevolking 'Fundji' genoemd, jaagt discussies aan over de eigen koloniale geschiedenis van musea, over dwangarbeid op plantages en kunst van lokale (voormalige) dwangarbeiders. Het reizende beeld vormt een symbolische schakel tussen plantages en kunst.

Objecten van hoop en heling

De kunstwerken van CATPC zetten aan tot nadenken, zeker nu ze hier geplaatst zijn bij enkele topstukken uit onze museumcollectie, topstukken aangekocht met geld verdiend door uitbuiting. CATPC's kunstwerken vertegenwoordigen zowel de pijn en het kwaad van het kolonialisme, als de hoop op verbetering en heling. CATPC tracht de kennis van hun voorouderlijk land te heroveren en vernieuwde, meer positieve relaties te bewerkstelligen tussen kunst, cultuur, economie en ecologie. Met deze expositie biedt ook het Van Abbemuseum hen die kans. ●

Lisette Almering

Hope and healing

CATPC's artworks absorb the pain and evil of colonialism's ongoing disaster while also acting as objects of hope and repair. In this exhibition they place their artworks in relation with artworks of our museum. Doing so they force us to think e.g. about the collection bought by Henri van Abbe, with money obtained by slavery.

Matthieu Kasiama &
Ced'art Tamasala
Crucifixion du Bailleur
(2023)

De tijd vooruit

Het beleidsplan voor de jaren 2025-2028

De Eindhovense gemeenteraad stelde vorig jaar een nieuw beleidsplan voor het museum vast, met de opmerking van de wethouder dat het plan nog aangepast kan worden indien de nieuwe directeur dat zou wensen. Het plan geeft voor de komende tijd missie, doelen en uitvoering (financiën, organisatie en communicatie) weer. Hoe ziet het beleid eruit? Een inkijkje in de ambitieuze voornemens.

De komende beleidsperiode richt het Van Abbemuseum zich op drie hoofdthema's. Zo verbreedt het museum zijn blik op de tijd/tijdelijkheid met als uitgangspunt een levenscyclus: alles heeft een begin en een einde. Dit beginsel wordt leidend in de nieuwe collectiepresentatie van 2026. Ben heel benieuwd hoe we meegenomen worden in die nieuwe gedachten rondom tijd. We gaan het beleven. In de vorige beleidsperiode was er al, als een inhaal-slag, extra aandacht voor (vrouwelijke) kunstenaars en van kleur

en voor onderbelichte verhalen over diversiteit, klimaatverandering, identiteit en dekolonialisme. Hiermee gaat het museum onvermoeibaar voort. En het derde issue is de blijvende aandacht voor gezonde ecosystemen, waarin kunst, cultuur en natuur in goede balans zijn voor iedereen.

Het Van Abbe heeft bewezen deze ontwikkelingen in de maatschappij al vroeg op te merken en daar vanuit zijn artistieke visie in aansprekende tentoonstellingen aandacht voor te vragen; het is zagezegd 'de tijd vooruit'. De komende tentoonstellingsprogrammering ziet er, volgens het beleidsplan, uit 'als een mix van aanbod waarin aandacht is voor de relatie met Eindhoven, de combinatie van kunst en design (vanuit een nog op te stellen visie vanwege de verwerving van de collectie Edelkoort), samenwerkingen met scholieren, solo-exposities die aansluiten bij de actualiteit of (een deel van de) de collectie of een Eindhovens thema'. Een hele mond vol. In het plan worden interessante exposities aangekondigd waarop we ons nu al kunnen verheugen. Ook blijft het museum buiten de eigen muren (zoals in het Van der Valk Hotel en op de luchthaven) exposeren om de kunst naar mensen te brengen die er anders misschien niet mee in aanraking komen. Een goed streven, dunkt me.

Met deze tentoonstellingen, gepaard aan een uitgekende publieksbemiddeling, dienen de bezoekersaantallen in 2025 en 2026 weer op 100.000 te komen, het niveau van voor de corona-pandemie. In de jaren hierna wordt een groei verwacht naar 110.000 bezoekers. Het museum ziet de bezoekers overigens als meer dan bezoekers, ook als zijn partners, de mensen met wie het samenwerkt en die hun verhalen vertellen.

Het is zonder meer een ambitieus beleidsplan. Met deze summiere behandeling doen we het tekort. In volgende afleveringen van ons blad zullen we uitgebreider ingaan op komende tentoonstellingen, collectiebeheer en publieksbemiddeling. Lees ook het artikel over de bibliotheek verderop. ●

Jan Verheugt

Zelf verdiepen in het beleidsplan?
<https://vanabbemuseum.nl/nl/museum/over-het-museum/beleid>

Opening Positions #7,
13 mei 2023
Foto Boudewijn
Bollemann

DER KINDEREN
HOVENIERS

Prachtige, inspirerende tuinen waarvan je kunt genieten

www.derkinderenhoveniers.nl

AANNEMERSBEDRIJF
VAN RIJSWIJCK

Nieuwbouw | Verbouw | Renovatie | Onderhoud

vanrijswijck.nl

weebers vastgoed advocaten

Focus
en **Samenspel**

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliëntèle rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

de bever
architecten

Turn Panic Into Magic (2022)

Het hoopvolle baken van Erwin Thomasse

Op het dak van het museum staat een uitdagende tekst in neonletters. Ieder zal er zo wel zijn of haar eigen gedachten bij hebben. Hier een heel persoonlijke overpeinzing.

Turn Panic Into Magic. Van hevige schrik naar blijdschap. Woorden die tot de verbeelding spreken en de lezer willen aanzetten tot het omzetten van iets pijnlijks tot iets onvoorstelbaars. Voor sommigen een sprankje hoop, voor anderen een oproep tot actie. 'Ergens geloof ik er zelf in', zegt Erwin Thomasse (Eindhoven, 1972) in een interview over zijn lichtkunstwerk. In 2022 straalt de tekst in grote lichtgevende letters op de gevel van het Van Abbemuseum als een optimistische wensgedachte. Het is de tijd van de donkere binnenstad vanwege de avondklok.

William Kentridge
Opstelling *The Refusal of Time* (2013)
Foto Peter Cox,

Als een hoopvol baken schijnen de letters over het centrum van de stad: het licht pulseert op het ritme van een ademhalingstechniek waarmee paniekaanvallen bezworen kunnen worden. Twee en een halve seconden in, vijf seconden uit, twee seconden rust en dan opnieuw. Toen Thomasse het werk maakte, woedde de coronapandemie. Een tijd vol angst en paniek.

Turn Panic Into Magic, het staat er in hoofdletters. Indrukwekkend en niet te geloven. Immers, wanneer kan dat gebeuren – paniek bezweren en veranderen in verwondering, blijdschap, euforie.

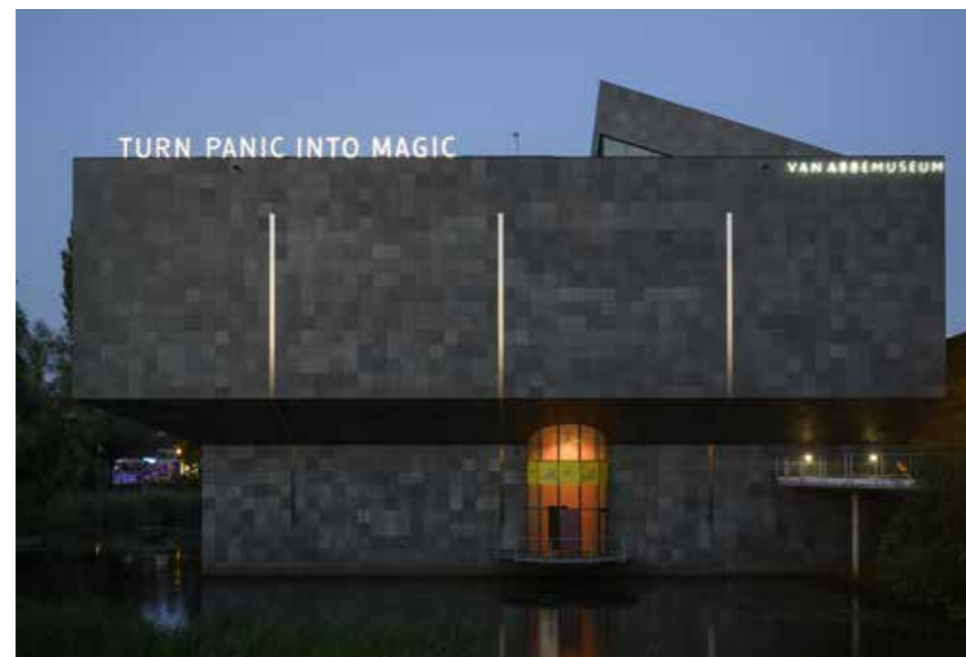
Hold your breath

De ambulancebroeder bezwoer mij adem te halen door de neus en uit te ademen door de mond. Telkens weer riep hij: 'Adem halen, hold on!' Ik lag op de betonnen vloer na de val, bewegingloos, verstijfd, bloed uit het hoofd, pijn, iets gebroken. 'Adem', riep de broeder. Ik ademde angst in en uit.

Drie maanden later. Ik drijf in warm zwembad. Het is het uur voor de gehandicapten, de vermoeiden, de ouderen. Ze zwemmen als kinderen met een band om. Een badmeester houdt de wacht. Het water kleurt van blauw naar groen. Ver op de achtergrond klinkt muziek. De rollators en wandelstokken liggen op de kant. Roerloos drijven en naar buiten kijken door de hoge ramen van het zwembad. Donkere wolken drijven voorbij, toppen van de bomen zwiepen heen en weer in de wind. Binnen is serene stilte. Het gebroekene geheeld, genezing dichtbij. Vreugde om de gewichtloosheid, de oneindigheid, magie.

De magie van kunst

Zo brengt de Vlaamse dichter Siel Verhanneman dit proces onder woorden: 'Slechts dat kunstwerk vinden, ons eraan hechten en genezen'¹. Dat bracht mij bij William Kentridge. In 2013

Erwin Thomasse
Turn Panic into Magic (2022)
Van Abbemuseum
Foto Peter Cox

exposeerde de Zuid-Afrikaanse kunstenaar William Kentridge (Johannesburg, 1955) in het Van Abbemuseum. Hij werd bekend met zijn bijzondere animatiefilms, houtskooltekeningen en installaties. Een van zijn thema's was het vernietigende effect van Apartheid in zijn thuisland. In een van de zalen was een animatiefilm te zien van een lange stoet met houtskoolgetekende figuren; het kon een volksverhuizing zijn of een stroom vluchtelingen. Zij droegen manden met zich mee, en karren. Zij zongen een weemoedig lied. Ik herkende de melodie; het was een zendingssiedje uit mijn jeugd. Mijn zusjes en ik zongen het 's avonds in bed driestemmig voor mijn vader, die als soldaat uit Indië was teruggekeerd. Telkens wanneer ik het museum binnen kwam, hoorde ik die magische muziek in de verte en werd naar die zaal getrokken, waar ik in het donker weer die stoet bange vluchtelingen zag en thuiskwam bij mijn zusjes, het zingen, en mijn vader die teruggekeerd was uit de oorlog.

Het dak op

Erwin Thomasse maakte samen met Marcel van den Berg in 2022 een tentoonstelling in het Van Abbemuseum. Erwin Thomasse had zijn spreuk *Turn Panic Into Magic* in vijf lichtbakken opgehangen op zaal. De tekst is nog 'leeg' dat wil zeggen: geheel nieuw, nog geen symbool voor iets wat verwijst naar een gebeurtenis. Denk aan die andere woorden, in Rotterdam, hoog op een bankgebouw: *Alles van waarde is weerloos* (Lucebert). Elke Rotterdammer kent deze woorden, ze zijn slijtvast in het geheugen geplant.

De schilderijen van Marcel van den Berg verwijzen naar de dierbare privéverzameling van muziek waarmee hij vanaf zijn jeugd heeft geleefd. De handzame gekoesterde platenhoezen zijn opgeblazen tot grote, expressieve kolossen in de museumzaal. Beide kunstenaars gebruiken een vormtaal die linkt aan reclame en/of verwijst naar publieke tegencultuur, het doorbreken van de glazen wand tussen straatcultuur en museumcultuur. De lichtbakken van Erwin Thomasse werden naar buiten gedragen, het dak op – een roep aan iedereen om de vreugde van leven te vieren.

Steven ten Thije, hoofd collecties van het Van Abbe, zegt het zo: 'Als je de buitenwereld niet meeneemt naar de binnenwereld van het museum, dan zie je letterlijk maar 'half of the picture' en een half beeld is eigenlijk geen beeld.' ●

Hannie Groen

1) Citaat uit de bundel *Wat wij doen dat heet bewaren* van Siel Verhanneman (Amsterdam, 2024).

Turn Panic Into Magic
Neon letters on the roof of the museum. A call from Erwin Thomasse. Words that appeal to the imagination and encourage the transformation of something painful into something unimaginable. The author gives a personal reflection on this saying.

Interview met een vriend

Marjolijn Sengers

Marjolijn is muzikjournalist voor onder meer het AD, het Eindhovense leesmagazine FRITS en muziektijdschrift Luister. Ze is oprichter en programmeur van Podium Klassiek Eindhoven. Sinds enkele jaren is ze vriend van onze Vriendenvereniging.

In jouw leven nemen muziek, taal en kunst een belangrijke plaats in. Licht dat eens toe?

Ik denk dat ik eerder noten kon lezen dan letters. Al op jonge leeftijd was ik bezig met zingen en muziek maken. Thuis hadden we allerlei Orff-instrumentjes, trommeltjes, klankstaafjes en dergelijke. Mijn vader zag wat muziek met me deed en stimuleerde me daarin. Zelf was hij heel muzikaal: speelde piano en componeerde muziek. Via blokfluitles kwam ik al snel bij klassieke muziek uit. De liefde voor muziek bleef. Na de middelbare school ging ik dan ook naar het conservatorium en studeerde ik viool en zang.

Na mijn studie ben ik over muziek gaan schrijven. Zo ging muzikale taal over in geschreven taal. Ik hou van taal, heb er ook wel gevoel voor, als ik dat mag zeggen. Begin jaren 80 ging ik aan de slag als muzikjournalist: interviews en voor- en nabeschouwingen. Ik probeer in mijn verhalen tot de kern van de persoon en het onderwerp door te dringen. Wat drijft iemand nou echt, waarom kan hij of zij niet anders dan doen wat hij doet? Daarnaast plaats ik de laatste tien jaar tweewekelijks een persoonlijke column op mijn website voor vrienden, bekenden en allen die het willen lezen, onder de naam 'Mijmeringen'. Ik laat me inspireren door dagelijkse dingen die me raken, soms beschouwend, soms diepgravend en af en toe met een tikkeltje melancholie. Bij elke aflevering plaats ik een afbeelding van een kunstwerk dat de inhoud in beeldtaal weergeeft. Dus weer taal.

Dat brengt ons bij kunst. Kwam je vroeger in het museum?

In de jaren 90 volgde ik een tweejarige leergang kunstgeschiedenis. Daar heb ik veel van geleerd. Lang stond mijn leven in het teken van muziek en het erover schrijven. Daardoor was er niet veel tijd voor andere dingen. Maar de laatste jaren kom ik wel regelmatig in musea zoals het Van Abbemuseum.

Je werd zelfs vriend van het museum. Waarom?

Ja, in dit museum zie je kunst in een reactie op maatschappelijke ontwikkelingen, waarbij bewustwording boven schoonheid staat. De tentoonstellingen stellen belangrijke vragen, die mij ook bezig houden. Dat spreekt me aan. Ik ben graag vriend van een museum in de stad waarin ik woon. ●

Jan Verheugt

Zie ook: <https://www.marjolijnsengers.nl/>

Lees nog eens het artikel van Marjolijn Sengers over Piet Mondriaan en Arvo Pärt in KwArts 2024-1
Foto Jan Verheugt

Marjolijn Sengers
She works as a music journalist. For a long time, her life was all about music and writing about it, with not much time for other things. But in recent years, she has been visiting museums such as the Van Abbemuseum regularly. She likes to be a friend of a museum in the city where she lives.

KUNSTIN OEDENRODE 30 jaar

50 KUNSTWERKEN
5 PROJECTEN

ARCHITECTUUR
AUDIOVISUEEL
TECHNOLOGIE
FILM
BEELDEND

SINT-OEDENRODE

LANGS EEN HISTORISCH WANDELPAD VAN 25 KM

WANDELEN IN HET DOMMELDAL
In 30 jaar heeft Kunststichting Sint-Oedenrode een schitterend wandelpad gerealiseerd langs en om de Dommel, in de 'achtertuin' van Van Abbe. Kijk op: <https://www.bezoekmeerijstad.nl/routes-overzicht/3799715621/kunstroutes-sint-oedenrode>

Kunststichting Sint-Oedenrode is recent overgegaan in: KunstStichting Meerijstad

Rond door recht Lucas Lenglet, 2011

SCHÄFER
NOTARISSEN

Wij zijn er voor jou.

Gashouder 36E
5613 CR, Eindhoven

Park 34-36
5671 GA, Nuenen

Maak een afspraak via 040 - 2 660 660 | info@notarismnodig.nl | www.notarismnodig.nl

In Het Oog met Jeroen Erosie

Een exponent van de straatcultuur

Jeroen Erosie
Alternative Entrance
(2024-25) Het Oog
Van Abbemuseum
Foto Nick Bookelaar

In Het Oog is sinds juni 2024 door de Eindhovense kunstenaar Jeroen Erosie (1976) gewerkt aan een muurschildering die geleidelijk ontstond voor het oog van museumbezoekers, als een levende muurschildering. Hiermee laat het Van Abbemuseum ons kennismaken met het werken van deze kunstenaar.

In de ban van graffiti

Jeroen Erosie is geboren als Jeroen Heeman in Roosendaal en Nispen. Een moeilijke thuissituatie zorgde ervoor dat Erosie zich kon verliezen in tekenen, een activiteit waarin hij zich vrij kon voelen. In de jaren tachtig raakte hij als adolescent, woonachtig in Eindhoven, in de ban van graffiti en skaten. Dat laatste gaf hij snel op door de vele valpartijen. Hij ging verder met graffiti. Dit Italiaanse woord betekent in feite ingekraste tekeningen. Graffiti zijn van alle tijden. Ook de Romeinen schreven en tekenden op muren. In de jaren

zestig schreef de straatjeugd in Philadelphia en New York namen op treinen en metro's om hun 'spoor' na te laten. Aanvankelijk met viltstift, later werd de spuitbus gebruikt.

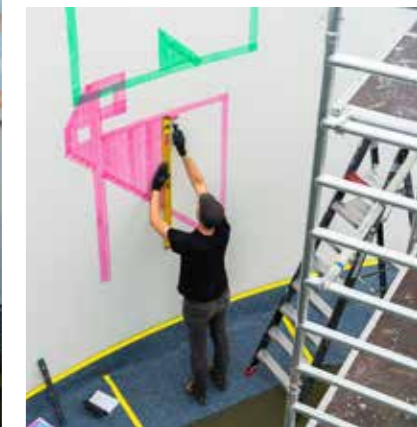
Voor Erosie hadden deze graffiti-activiteiten iets spannends en rebels in zich en dat sprak hem aan. Het gaf hem bovendien een gevoel van vrijheid, je kunnen uitleven op muren als hij gevraagd had aan de directies van bedrijfjes of hij met de lege muren aan de slag mocht. De graffiti-kunstenaars in verschillende steden beïnvloedden elkaar. Hij ging naar de Willem de Kooning Academie in Rotterdam, een hogere opleiding voor beeldende kunst, vormgeving en docenten beeldende kunst en vormgeving. In de periode dat hij aan de opleiding in Rotterdam bezig was, werd deze kunstvorm door zijn docenten echter niet gewaardeerd. Deze periode op de opleiding bood hem wel de toegang tot computers, Photoshop en laserprinters om te produceren wat hij eind jaren negentig ontwikkelde: paste-ups (posters) en stickers. In 1999 studeerde hij cum laude af.

Verdere ontwikkeling

Naarmate hij zich verder bekwaamde in graffiti ging hij steeds meer met andere materialen experimenteren. Ondertussen hield hij zich ook bezig als illustrator van kinderboeken, dagbladen en tijdschriften. Dat heeft zijn werk verder ook beïnvloed. Een tijdlang heeft hij ook alleen met teksten gewerkt. In de stad kon je stickers tegenkomen met teksten als: 'I went to artschool and I make now this lousy sticker...'. De invloed van lijnen (hij zegt zelf zich eerder een lijntekenaar gevoeld te hebben), letters en vormen hebben nog steeds een grote invloed op de beelden die hij vormgeeft.

Grote muurschilderingen

Rond 2008 is hij een nieuwe weg ingeslagen. Het kader waar hij zich in thuis voelde stond hem toe zich vrij te voelen om op een figuratieve manier tewerk te gaan. Hij ging ook met grote muren aan de slag in verschillende steden in Europa zoals Poznan, Toulouse en Besançon. Deze beschilderde gevels zien eruit zoals de wand in Het Oog. De vormen en tekens die daarop te zien zijn, zijn echter vaak fel van kleur en contrasteren met elkaar. Het geeft de omgeving een nieuwe en frisse blik.

De stad is ook een van zijn inspiratiebronnen. Wanneer hij op zijn fiets de stad doorkruist, komt hem immers een wereld tegemoet van lijnen, vormen en taal in de vorm van letters en symbolen die uiteindelijk in zijn werk groeien naar onvoorspelbare resultaten. Het wordt een mix van toeval en herhaling en hij legt dit aanvankelijk vast in zijn schetsboeken, waarvan er enkele te zien zijn bij Het Oog. Daarin maakt hij algemene schetsjes, maar maakt deze nooit af, omdat hij toch tussendoor wil improviseren op de muur vanwege de grootte. Hij brengt muurverf aan met kwasten en rollers en werkt met zwarte en witte verf en de drie complementaire kleuren, waarbij hij variatie aanbrengt met een beperkt palet voor zijn vormen en rechthoekige velden.

De stad Eindhoven

In onze stedelijke omgeving is de afgelopen tijd aandacht besteed aan het kleurrijker maken van de omgeving. Niet alleen op bestaande, bekende plaatsen is graffiti te zien zoals de Berenkuil, maar inmiddels zijn ook verschillende viaducten voorzien van graffiti. En in de binnenstad, achter het muziekgebouw, is nu een twintigmeter hoge muurschildering aangebracht. En treffen we Jeroen Erosie ook niet aan op een elektriciteitskast in het centrum van de stad?

Museale erkenning

Vanaf het begin van deze eeuw heeft Erosie in binnen- en buitenland (tot zelfs in Japan en de Verenigde Staten) geëxposeerd en activiteiten verricht. Hij heeft al een groot aantal solo- en groepstentoonstellingen achter zijn naam staan. In Eindhoven, waar hij al een lange tijd woont en werkt, is hij actief bij allerlei grote manifestaties zoals bijvoorbeeld de Dutch Design week. En met deze schildering in Het Oog ruimt het Van Abbemuseum ook een plek voor hem in, weliswaar een tijdelijke. ●

Hans van Doremalen

Untitled
Elektriciteitskast hoek Bleekstraat-Vestdijk
Eindhoven
Foto Jan Verheugt

Foto's 2 en 3 en 4
Boudewijn Bollmann

Graffiti art in the museum

Artist Jeroen Erosie has exhibited in the Netherlands and abroad with solo and group exhibitions. He is also active in Eindhoven. With a mural in 'Het Oog', the Van Abbemuseum is also making room for him, albeit a temporary one until it is painted over.

Een eerbetoon aan een veelzijdig kunstenaar

Een terugblik op het beeldende werk van Paul Panhuysen

Paul (2e persoon van links) met medewerkers van de Technische Dienst Van Abbemuseum, voorbereiding solotentoonstelling in 1978.

Van oktober tot 23 februari van dit jaar waren in Het Apollohuis (Tongelresestraat 81, Eindhoven) drie tentoonstellingen te zien met selecties uit het werk van Paul Panhuysen (1934-2015), onder de titel 'My Home is Your Home'. Een grote groep van onze vereniging bezocht op 22 november de eerste presentatie.

Daar zagen we dat Paul in zijn werk op zoek was naar nieuwe uitdagingen en grensverleggende artistieke ervaringen. Zijn oeuvre laat een ontwikkelingslijn zien: van informele schilderkunst tot mathematische werken op basis van telsystemen en toevalprocedures. En van collages en performances, klanksculpturen, keramiek, meubels tot geluidsobjecten en lange snareninstallaties. Het werk werd wereldwijd tentoongesteld en hij ontving er diverse internationale en nationale kunstprijzen voor.

Paul beschikte over een gedegen artistieke en intellectuele basis. Hij volgde een opleiding aan de Jan van Eyck Academie in Maastricht en studeerde aansluitend Sociologie in Utrecht. Paul kwam in 1966 in Eindhoven terecht vanwege zijn aanstelling als hoofd van de educatieve- en voorlichtingsdienst bij het Van Abbemuseum. Met zijn uitdagende programmering wist hij weliswaar een breder en jonger publiek te bereiken, maar het botste tussen hem, het museum én de gemeente, als werkgever, met uiteindelijk eind november 1967 een ontslag tot gevolg. In 1978 eerde Rudi Fuchs hem met een overzichtstentoonstelling van zijn werk als kunstenaar tot dan toe. Veel aandacht ging uit naar de organisatie van 'situaties' (een soort 'happenings', een combinatie van theater, muziek, film, projecties, performances, etc.). Een bijzondere vorm daarvan waren de straatfeesten zoals in de Wilgenroosstraat in Eindhoven. Via een ander gebruik van de straat zonder auto's raakte hij ook geïnteresseerd in omgevingsvormgeving. Zo maakte hij een ontwerp voor de omgeving van de Stadsschouwburg (Parktheater) en van de school aan de Norbertuslaan. Het kwam evenwel niet tot uitvoering.

In 1980 startten Paul en Héléne met Het Apollohuis, een internationaal platform voor beeldende kunst, geluidskunst, experimentele muziek en performance. Eerst verzorgden zij de programmering en organisatie met natuurkundige, componist en experimenteel kunstenaar Remco Scha en na zijn vertrek in 1983 met hun tweeën. Tot 2001 boden zij aan honderden kunstenaars een podium voor presentaties en optredens. En ook gastvrijheid, want optredende kunstenaars vonden er zo nodig tijdelijk onderdak. Met die laatste expositie in Het Apollohuis komt er een definitief einde aan een belangrijk stuk Eindhovense cultuur. Het pand krijgt een andere bestemming. ●

Jan Verheugt

Verder lezen: <https://www.paulpanhuysen.nl/>

Zaaloverzichten solotentoonstelling Van Abbemuseum Paul Panhuysen, (1978)
Foto Pieter Boersma

50 JAAR GASTVRIJ

Vijftig jaar van gastvrijheid en onvergetelijke momenten! Een halve eeuw waarin Van der Valk Hotel Eindhoven warmte, comfort en onvergetelijke ervaringen heeft gecreëerd samen met onze gewaardeerde gasten.

"Vijftig jaar van toewijding aan gastvrijheid, tijdloze elegantie en onvergetelijke ervaringen hebben ons gebracht tot waar we nu staan."

Van der Valk Hotel Eindhoven blikt met trots terug op vijftig jaar gastvrijheid. Het jaar 2024 staat in het teken van feest, dat gevierd wordt met echte Valk klassiekers. Gewijd aan het vijftigjarig jubileum verrast Hotel Eindhoven haar gasten dit jaar met een blik terug in de tijd. Het jubileum is niet alleen een viering van het verleden, maar ook een belofte voor de toekomst.

Een blik terug in de tijd

Stap in de geschiedenis van Hotel Eindhoven met de exclusieve jubileum audiotour & podcasts. Een meeslepende reis door 50 jaar pure gastvrijheid en kijkje achter de schermen!

Feestelijk overnachten

Jubileum Arrangement-Genieten van een comfortabele overnachting, '50 jaar' 3-gangendiner en een fantastische Toekan welkomscocktail!

Een culinair verleden

Stap binnen in een wereld van ongeëvenaarde elegantie en culinaire verfijning met het klassieke diner- en brunchbuffet in Restaurant Het Buffet, waar verfijnde smaken van de afgelopen eeuw samenkomen. Geniet van oude bekende gerechten en sluit uiteraard af met de smaken van appelmoes en kers of kom genieten van het 50 jaar 3-gangen dinermenu in Brasserie Martinus. Oude klassieke gerechten van Hotel Eindhoven zijn terug van weggeweest!

VAN DER VALK
HOTEL EINDHOVEN

Bekijk voor meer informatie op
<https://www.hoteleindhoven.nl/50-jaar>

Twee schijnbare tegenpolen

Abstractie en realisme in de kunst

Een bepaald tijdperk, een bepaalde beschaving, kan een bepaalde reeks beelden aanvaarden als strokend met, als uitdrukking van haar behoeften. Op die wijze ontstaat een stijl, want beelden, persoonlijke beelden, leiden tot een weerspiegeling en navolging in andere geesten; op die wijze ontstaat een godsdienst, op die wijze ontstaat een wetenschap.

Herbert Read

Al wandelend en kijkend in het museum realiseer ik me dat ik in contact kom met gevoelens en ideeën van anderen, die net als ikzelf in deze wereld verkeren, maar waarin kunstenaars op hun wijze vormgeven aan dit bestaan. Zij zoeken naar middelen en technieken om hun plaats in dit universum zichtbaar te maken. Zij zijn niet de enigen die daarmee bezig zijn en het blijkt dat veel uitingsvormen met elkaar in contact staan. Zo kan in de tijd een stijl ontstaan, een bepaalde wijze van uitdrukken en verbeelden: abstract en realistisch. Dat is het mooie van museumbezoek. Zittend in het openbaar vervoer bij de terugreis ontstaan dan gedachten die langzaam een vorm kiezen. Zoals hieronder.

Abstractie, als spiegel van de tijd

Een tijdperk openbaart zich in zijn godsdienst, zijn sociale structuren, maar misschien nog het duidelijkst in zijn kunst. De tijd fungeert als een spiegel waarin de mens zichzelf en zijn leefwereld kan bekijken. In een nieuw tijdperk dat overheerst zou moeten worden door optimisme, kan men ook geconfronteerd worden met een existentiële angst die het leven wantrouwt en zelfs kan ontkennen. De behoefte aan ratio en ordening die daar mee samenhangt, maar ook aan creatieve vrijheid is iets van alle tijden. De abstraherende benadering die daarvan het gevolg is roept meestal positieve impulsen op. De beeldhouwer Naum Gabo (1890-1977) die zijn wortels heeft in het interbellum, noemt dit verschijnsel het constructieve realisme. Hij eist het recht op een zichtbaar beeld te realiseren van de werkelijkheid dat de psychische kwaliteit van zijn tijd weerspiegelt. Het beeld moet sociologisch, mentaal en intellectueel geworteld zijn in de realiteit. Hij noemt de beelden die de kunstenaar vanuit deze gedachtegang ontwerpt, de enige vormen van kunst die met recht realistisch genoemd kunnen worden. De werkelijkheid komt overeen met de beelden die de kunstenaar maakt en ontleent haar geldigheid aan waarden zoals integriteit en esthetische bevrediging. Als men in een bepaald tijdperk beelden aanvaardt die overeenkomen met de behoeften van de tijd, ontstaat een stijl. Want beelden worden persoonlijk en nagevolgd en gereflecteerd in andere geesten. Naum Gabo betoogt zelfs dat de enige beelden van de realiteit die beelden zijn die de kunstenaar schept. Het is zelfs zo, zegt hij, dat er geen onderscheid gemaakt mag worden tussen de beelden van de kunstenaar en die van de wetenschapper. "In zo'n wijsbegeerte bestaat geen verschil tussen kunst en wetenschap - beide zijn kunst; tussen techniek en kennis - beide zijn vaardigheden".

Realisme, als projectie van de menselijke natuur

Stijl kan een creatieve verwerkelijking zijn van het levensproces van een samenleving. Iedere tijd projecteert zijn eigen mensbeeld in zijn kunst. Soms is dit mensbeeld impliciet aanwezig zonder dat het door iemand in het denken uitgesproken wordt. De kunstenaar loopt in dit geval voor op de wetenschapper en de filosoof. De ons omringende wereld is complex. Onder druk van situaties kan de werkelijkheid vervluchtigen. In het modernisme is 'het niets' een van de

voornaamste thema's. De beelden van Alberto Giacometti (1901-1966), mager en uitgerekt, lijken de omringende leegte in zich op te zuigen. Zijn werk is een uiting van de menselijke natuur. Sartre vergeleek die mensfiguren met de beelden die wij van concentratiekampen als Auschwitz en Buchenwald kregen. Maar bij nadere beschouwing veranderde daarna voor hem het beeld. 'We lijken tegenover de vleesloze martelaren van Buchenwald te staan. Maar een tel later denken we er heel anders over: deze fijne en ranke wezens stijgen op naar de hemel. Het is ineens net alsof we op een groep hemelvaarders zijn gestuit.'¹

Naum Gabo
Staan naakt (1960)
Fotograaf onbekend

Alberto Giacometti
Zonder titel (1957)
Foto Toni Burgering

Twee schijnbare tegenpolen

Hiervoor zagen we dat stijl gedragen kan worden door het streven naar een rationele ordening, of een bewustzijn van fysieke vitaliteit dat een vorm van realisme mogelijk maakt. Abstractie en realisme in de kunst lopen dus parallel aan geestelijke processen in de maatschappij. Deze twee psychische polen bestaan in elke kunstenaar. Dat betekent niet dat de kunstenaar zich altijd consequent tot de extremeit van een der polen aangetrokken voelt, maar dat zijn psychische houding fluctueert tussen abstractie en realisme, tussen introversie en extraversie, tussen ratio en emotie. Soms kunnen beiden psychische intenties in elkaar overvloeien en elkaar versterken. Veel kunstenaars wisselen regelmatig tussen abstractie en realisme. Denk aan het werk van Pablo Picasso (1881-1973) waarin beide polen elkaar afwisselen. Daarbij zal Picasso nooit tot pure abstractie overgaan, gezien zijn mediterrane psychische gesteldheid die zo'n extreme psychische omwenteling niet toestaat. Er is bij dit proces meer sprake van het veranderen van richting en van stemming.

De verschuiving in de balans tussen de beide spanningspolen zal de vrijheid van creativiteit van de kunstenaar ten goede komen. De vrijheid om te reageren op positieve en negatieve levenskrachten kan een nieuwe werkelijkheid creëren die kan bijdragen tot een verdere evolutionaire groei van het menselijk bewustzijn. Kunstenaars helpen ons hiervan bewust te zijn. ●

Piet van Bragt

1) Museum De Fundatie, catalogus expositie 2018-19, *Giacometti-Chadwick, facing fear*.

Apparent opposites

Art movements such as abstraction (in the art of Gabo) and realism (Giacometti) run parallel to mental processes in society. However, these two mental poles exist in every artist. Many artists regularly switch between them, for example Picasso. This promotes the creativity of an artist.

Niet om op te zitten (12)

Maarten Baas, *Clay Furniture* (2006)

De collectie van het Van Abbemuseum werd in 2022 uitgebreid met objecten uit de designverzameling van Lidewij Edelkoort met onder meer werk van Maarten Baas (1978). De aanwinsten waren in het najaar van 2022 te zien in de tentoonstelling *De collectie is ...*

Maarten Baas wordt gezien als een van de meest invloedrijke ontwerpers van deze tijd. Baas studeerde in 2002 af aan de Design Academy Eindhoven en werd bekend om zijn rebelse, intellectuele, theatrale en artistieke stijl. Enkele wapenfeiten: in 2009 werd hij 'Designer of the Year' op Design Basel/Miami. In 2012 plaatste de *New York Times* *Smoke* én *Clay* in de Top 25 Design Classics of the Future. In 2016 won hij de Kunstprijs voor zijn *Real Time Sweepers* klok. Zijn werken bevinden zich in diverse museumcollecties.

Zaaloverzicht Expositie *De collectie...* (2022)
Maarten Baas, *Clay Furniture*
Collectie Van Abbemuseum
(Li Edelkoort)
Foto Joep Jacobs

Met als thema 'De collectie is speels' werd tijdens de expositie in 2022 *Clay Furniture* getoond. De serie bestaat uit een blauwe, een groene en een grijze stoel, een geel tafeltje en een rode ventilator. Elk onderdeel is gemaakt van industriële klei die een stalen frame bedekt. De frêle ontwerpen met spinachtige poten lijken het gewicht van een persoon nauwelijks te kunnen dragen. De zichtbare handafdrukken maken het werk persoonlijk.

Een ander interessant object van Maarten Baas is de *Smoke Piano* uit de serie *Smoke* (2002). Dit was zijn afstudeerproject aan de Design Academy Eindhoven: een onderzoek naar schoonheid en perfectie waarbij hij aan het einde van het ontwerpproces zijn werkstuk in brand stak. De verkoolde stukken werden geconserveerd in heldere epoxyhars en zo creëerde hij een nieuw object. De vleugel van Lidewij Edelkoort onderging deze transformatie en is sindsdien 'Niet om op te spelen'. De *Smoke Piano* was te zien op de tentoonstelling met als thema 'De collectie is overgave'.

In de openbare ruimte maakte Maarten Baas zijn eerste grote kunstwerk *Iets Hogers* (2020) op het terrein van DomusDela in Eindhoven. De installatie van aluminium is bijna 5 bij 5 en 7,5 meter hoog en bestaat uit een tafel met stoelen en een lamp. Het is een huiselijk tafereel. Maarten Baas noemt het 'een niksig momentje' dat hij tot op grote hoogte heeft gebracht. De meest waardevolle momenten in het leven spelen zich immers vaak af op alledaagse plekken zoals aan de keukentafel.

Tot slot kan je in het café van het Groninger Museum de eclectische stijl van Maarten Baas ervaren. In 2023 heeft hij deze ruimte opnieuw ingericht, geïnspireerd op zijn eigen huiskamer 'een beetje maf met een allegaartje van verschillende stijlen'. Hier mag je wel zitten op de designmeubelen van de ontwerper! ●

Els Grootemaat

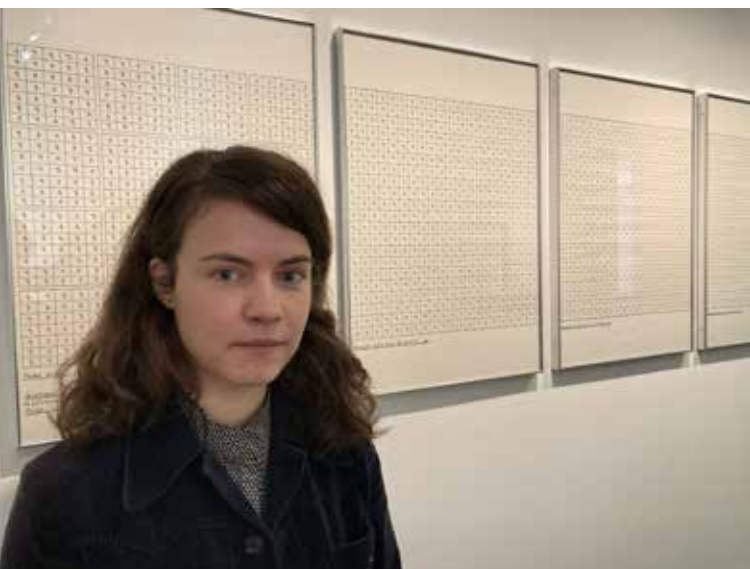
www.pga.nl

PGA
TOTAALINRICHTERS
DESIGN & BUILD

Hoe een bibliotheek onze kunstbeleving kan verdiepen

Rebecca Niculae, de nieuwe museumbibliothecaris

In september 2024 trad Rebecca Niculae in dienst van het Van Abbemuseum. Wij zijn benieuwd naar haar achtergrond en beweegredenen om naar Eindhoven te komen en naar welke toekomstplannen zij heeft voor onze museumbibliotheek. Redenen genoeg om Rebecca te interviewen.

Kun je iets zeggen over jouw achtergrond en waarom je juist hier als bibliothecaris terecht bent gekomen?

“Mijn belangstelling voor moderne en hedendaagse kunst werd vergroot tijdens mijn opleiding tot beeldend kunstenaar aan de Kunstacademie St. Joost in Breda. Vervolgens studeerde ik filosofie in Tilburg. Daarna beheerde ik vier jaar erfgoedcollecties, vooral Zeeuws erfgoed, binnen de Openbare Bibliotheek van Middelburg. Ik leidde binnen die bibliotheek een klein team om de collectie te ontsluiten en toegankelijker te maken. Omdat ik vaker bezig was met de ontwikkeling van mijn eigen kunstwerken en om meer aandacht te besteden aan mijn interesse voor kunstboeken

en kunstenaars, zocht ik een andere functie. Ik koos voor het Van Abbemuseum vanwege de hoge kwaliteit van haar kunstbibliotheek en het onderzoekende karakter van het museum in relatie tot kunst. Toen er een vacature voor een museumbibliothecaris kwam, solliciteerde ik en werd aangenomen. Voor mij komt in mijn nieuwe functie veel samen, mijn ervaring met bibliotheekwerk en mijn interesse in kunst delen!”

Hoe zie je de rol van de bibliotheek en het archief?

“Binnen het museum wil ik nauwer samenwerken met curatoren bij de voorbereiding van nieuwe tentoonstellingen om verbindingen te leggen tussen hetgeen tentoongesteld wordt en hetgeen in de bibliotheekcollectie te vinden is. Naar buiten toe wil ik nieuwe doelgroepen bereiken door bijvoorbeeld lezingen te geven en teksten te schrijven over aanwinsten. Zo gaan we kijken naar de behoeftes van verschillende onderwijsinstellingen in Eindhoven en hoe we kunnen samenwerken.”

Wat is je prioriteit voor de nabije toekomst: verdere digitalisering of juist ruimere openstelling van de bibliotheek?

“Ruimere openstelling van de bibliotheek is weer een belangrijke prioriteit. Er is gestart met de openstelling op donderdagochtend en -middag zónder vooraf gemaakte afspraak. Voor de andere dagen is een afspraak gewenst zeker wanneer je bepaalde wensen hebt. Het bibliotheekteam denkt graag mee en zoekt vooraf de nodige stukken bijeen.”

Rebecca ondersteunt diverse onderzoeken en kijkt uit naar nieuwe onthullingen die deze onderzoeken kunnen opleveren.

“Een digitale verbeteringsslag waardoor zowel de bibliotheekcollectie als de archieven toegankelijker worden in relatie tot de (kunst)collectie, hoort daar zeker bij. Daarnaast bekijken wij wat de positie van de bibliotheek is en kan zijn ten opzichte van andere kunstbibliotheken in Nederland en welke (technologische) ontwikkelingen op lange termijn voor de bibliotheek als onderzoekscentrum nodig zijn.”

Wat kan deze bibliotheek betekenen voor anderen?

“Voor hen die nieuwgierig zijn naar kunst, de collectie en de museumgeschiedenis willen wij de drempel om de bibliotheek te bezoeken of te raadplegen verlagen, de bibliotheek meer zichtbaar maken in relatie tot de collectie en het gebruik ervan stimuleren. De bibliotheekcollectie en de archieven bevatten veel boeiende achtergrondverhalen. We willen bezoekers meer achtergrondinformatie geven. Dat kan hun plezier verhogen tijdens een museumbezoek. Ook nieuwe aspecten van bepaalde kunstwerken of kunstenaars laten ontdekken, motiveert.”

In de bibliotheek zijn eveneens regelmatig exposities. Momenteel zien we tot 24 april *Transponans (1979-1987)*: Het tijdschrift als experiment, gecureerd door bibliothecarisch medewerker Anna Tchitcherine. Dit tijdschrift uit de LS-collectie (vernoemd naar de verzamelaars/schenkers Lemmens, Stoffels) verspreidde informatie over vroege avant-garde en alternatieve hedendaagse kunst. Opgemaakt met verrassende materialen en technieken wordt lezen een interactieve ervaring. Dergelijke bibliotheekexposities wil het bibliotheekteam meer promoten. “Naast een goede ontsluiting van de bibliotheek en de archiefcollecties, is de bibliotheek als fysieke ontmoetingsplek - informatie verschaffen en delen - een belangrijk doel.”

Wat is momenteel jouw favoriete kunstwerk op zaal?

Rebecca loopt naar *Konstruktion: 21x21 – Zahlen 1, 3, 5, 7, (+5) = 21*, een conceptueel kunstwerk – inkt op ruitjespapier - van de Duitse kunstenaar Hanne Darboven. Zij ontwikkelde systemen van cijferreeksen in kolommen en vakken, gerangschikt volgens schijnbaar willekeurige berekeningen. Het systematische spreekt Rebecca aan. “Kunst is voor mij een manier om na te denken over wat je ziet. Waar kijk je naar, waarom is het zo gemaakt? Probeer bijvoorbeeld de uitdrukking te volgen of denk na over de notatie van gegevens, systemen en over het ontstaan van betekenis. Bij dit kunstwerk is het materiaal ondergeschikt aan het idee. Daarnaast ben ik blij het werk *Interrogation (what kind of bird are you?)* van Max Ernst in het museum te zien. Hier zijn materiaalgebruik en eigen techniek belangrijk. De materiele en fysieke aspecten (van kunst) zijn ook essentieel; je beleeft ze anders dan gereproduceerd in een boek of digitaal. Terugkomende op de bibliotheek, tegelijkertijd biedt een boek een snelle manier om iets nieuws te ontdekken. Zo kunnen museum en bibliotheek elkaar verrijken.”

‘Leren door bladeren’ in kunstenaarsboeken, herstart deze activiteit voor de Vrienden?

Rebecca overweegt het. Wanneer en hoe, dat horen we nog.

Rebecca, hartelijk dank voor dit interview. Veel succes als museumbibliothecaris. ●

Leny Voortman, Lisette Almering

Max Ernst
Interrogation
(what kind of bird are you?)
(1956-1958)
Collectie Van Abbemuseum
Foto Peter Cox

A new librarian
Rebecca joined our museum as librarian in September 2024. In this interview she shares her future vision for our library. A better accessibility, unlocking and sharing information and knowledge, becoming a more valuable meeting place, are her main goals.

Immanuel Kant en Antonio Damasio

Het spel tussen ratio en emotie

Denken zonder ervaring is leeg, maar ervaring zonder denken is blind.

Kant in *Kritik der reinen Vernunft* (1781)

Vorig jaar was het driehonderd jaar geleden dat Immanuel Kant (1724-1804) werd geboren, de belangrijke filosoof van de filosofische stroming de Verlichting, de denker die rationaliteit boven gevoel en emotie durft te plaatsen. Bij wijze van een (verlate) herdenking brengen we zijn strenge, rationele esthetische theorie in verband met de leer van homeostase van Antonio Damasio (1944), een Portugese neuroloog, een hedendaagse denker op het snijvlak van kunst en wetenschap die de rol van emoties en fysiologische processen bij beslissingen en bewustzijn benadrukt. Dus een schijnbare confrontatie tussen ratio versus emotie. Het is interessant om aan hand van de beide theorieën te begrijpen hoe esthetische ervaringen zowel verstandelijk als lichamelijk kunnen worden geïnterpreteerd.

Ervaring van schoonheid

In 1764, in de eeuw van het verstand en de elegante beschaving, verschijnt het boek *Die Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen* van Immanuel Kant. Dit boek wordt enthousiast ontvangen door een publiek dat ontvankelijk is voor esthetiek en verfijnde zeden. In het boek beschrijft hij zijn observaties en concludeert hij dat gevoelens van genot subjectief zijn. Hij duidt op twee soorten fijnere gevoelens: het gevoel van het verhevene en het gevoel van het schone. Gevoelens van het verhevene zijn het resultaat van het zien van bergtoppen, stormen en de nacht. Voorbeelden van gevoelens van het schone zijn het aanschouwen van bloemperken, grazende kudde en daglicht.

Zijn overdenkingen passen in zijn tijd, de rococo, én in de levensvorm van zijn generatie die beschaving en vooruitstrevendheid als prioriteit beschouwt. Zijn idee van esthetiek is diepgeworteld in het brede filosofische systeem van kennis en moraal waarbij het idee van 'oordeelsvorming' centraal staat.

Kant introduceert zijn beroemde theorie in zijn boek *Kritik der Urteilskraft* (1790). Hier beschouwt hij schoonheid als een bijzondere ervaring. Schoonheid is volgens hem iets dat ontstaat in het samenspel tussen het object en de persoon. Volgens Kant is het oordeel van schoonheid 'bevrijd van concepten', waarmee hij bedoelt dat schoonheid niet afhankelijk is van kennis of interesse. Schoonheid is een ervaring van 'doellose doelmatigheid', wat betekent dat een object lijkt te voldoen aan een bepaalde esthetische regel of structuur, maar daarbij geen enkel expliciet praktisch doel dient.

Kant introduceert zijn beroemde theorie in zijn boek *Kritik der Urteilskraft* (1790). Hier beschouwt hij schoonheid als een bijzondere ervaring. Schoonheid is volgens hem iets dat ontstaat in het samenspel tussen het object en de persoon. Volgens Kant is het oordeel van schoonheid 'bevrijd van concepten', waarmee hij bedoelt dat schoonheid niet afhankelijk is van kennis of interesse. Schoonheid is een ervaring van 'doellose doelmatigheid', wat betekent dat een object lijkt te voldoen aan een bepaalde esthetische regel of structuur, maar daarbij geen enkel expliciet praktisch doel dient.

De Homeostase theorie van Antonio Damasio

Damasio wil in zijn werk biologisch inzicht bieden hoe emoties ontstaan en invloed kunnen uitoefenen op ons gedrag. Hij introduceert daarvoor het begrip homeostase. Hij stelt dat het lichaam constant bezig is een dynamisch evenwicht te scheppen tussen interne stabiliteit en externe prikkels. Met die homeostase benadrukt Damasio de fundamentele rol die het lichaam speelt in het proces van besluitvorming en bewustzijn. Emoties en gevoelens zijn de lichamelijke manifestaties van het lichaam. Zij reageren op prikkels van binnen en van buitenaf en stellen ons in staat stellen om ons gedrag te sturen. Dat gaat volgens hem als volgt te werk. Door externe factoren worden emoties veroorzaakt, specifieke chemische en biologische veranderingen in ons lichaam, bijvoorbeeld ons hart gaat sneller kloppen of onze maag begint te

Duoportret Kant en Damasio
Bewerking Piet van Bragt

knorren. Die fysiologische veranderingen leiden op hun beurt tot gevoelens, zoals bewuste ervaring van angst of vermoedheid.

De homeostase die een lichamelijk evenwicht wil handhaven, heeft directe invloed op hoe wij schoonheid als externe prikkel ervaren. Schone objecten kunnen bijvoorbeeld een positieve invloed uitoefenen op ons emotioneel en fysiologisch evenwicht. Zij roepen positieve gevoelens en ervaringen op. Schoonheid kan aldus beschouwd worden als een stimulus die het emotionele en lichamelijke systeem op een bepaalde manier in evenwicht brengt. Een visie die aansluit bij het idee van Kant van een 'bevrijdende' ervaring van schoonheid.

De verbinding tussen de Esthetica van Kant en de homeostase van Damasio

De esthetische ervaring zoals Kant die definieert kan in de context van de theorie van Damasio begrepen worden als een proces waarbij lichaam en geest samenwerken om een specifieke emotionele toestand te scheppen. Kant beweert dat de ervaring van schoonheid 'doelloos' is, maar dat betekent niet dat er geen lichamelijke en emotionele reacties plaatsvinden. 'Het esthetische object dat geen praktisch doel dient, heeft wel de potentie om een lichamelijk evenwicht te creëren, zoals een gevoel van plezier of harmonie dat het lichaam in balans houdt' zegt Kant. Hij stelt dat de ervaring van schoonheid door iedereen kan worden gedeeld. Volgens Damasio betekent dat dat er een gemeenschappelijk lichamelijk en emotioneel antwoord is op het waarnemen van bepaalde esthetische momenten. Dat zou kunnen betekenen dat mensen wereldwijd op vergelijkbare wijze kunnen reageren op bepaalde vormen van kunst en natuur. De ervaring van schoonheid is dan niet alleen psychologisch maar ook lichamelijk voor de hele mensheid universeel, omdat emoties en gevoelens een gemeenschappelijke basis hebben in lichamelijke processen.

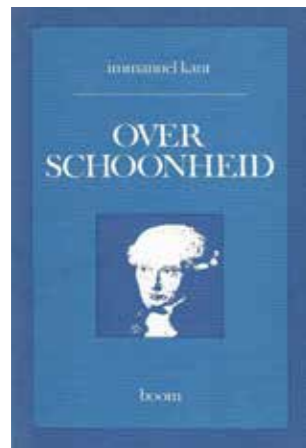
Conclusie

Ogenschijnlijk zou men kunnen denken dat de ideeën van Kant en Damasio aan elkaar tegengesteld zijn. Bij nadere bestudering blijkt echter dat ze elkaar opvallend goed aanvullen. Het esthetische oordeel van Kant en de theorie van de homeostase van Damasio bieden samen interessante perspectieven en complementaire inzichten. De ervaring van schoonheid kan zowel een verstandelijke als een lichamelijke dimensie hebben. Samen bieden deze denkers zicht op een dynamisch spel tussen lichaam en geest dat verder gaat dan louter waarneming en kennis. Esthetische ervaringen kunnen ons in een toestand van homeostase brengen, een toestand van emotioneel evenwicht en maakt van het genieten van schoonheid een universele, lichamelijke en emotionele gebeurtenis, weliswaar doelloos, maar wel aangenaam. ●

Piet van Bragt

The game between reason and emotion

The philosopher Kant and the neurologist Damasio are known for their thinking about reason and emotion respectively. A contradiction. But in the area of experiencing beauty they complement each other well.

Kleintjes worden groot

De Wert is er. Ook als werkgever.

Wil jij een volgende stap maken in je carrière? Werken in een op talent ingerichte omgeving met persoonlijk contact en een informele werksfeer. Ben jij BOEIend en herken jij jezelf in ons DNA: Betrouwbaar, Oplossingsgericht, Eigenzinnig en Initiatiefrijk.

Kom jij ons De Wert team versterken?

Lees meer over onze vacatures op onze website.

Meer info: www.dewert.nl

DE WERT
ACCOUNTANTS & BELASTINGADVISEURS

MUSOMANIE | FRANK BIERKENZ

Gooi dit blad niet weg. Het is met zorg gemaakt.
Geef het aan een ander. Aan een familielid,
een buur of een kennis.

Iemand die het blad ook wil ontvangen.
En misschien vriend van onze vereniging wil worden.
Of aan zo maar iemand met interesse in kunst.

Kw arts

Colofon

KwArts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum.
Kwartaalblad, aflevering 110

Vrienden
Van Abbemuseum

Leden van bestuur

Stefan de Bever (voorzitter), Wildrik Burema (secretaris), Joost van Dijk (penningmeester) en Karin Overdijk

Redactie

Lisette Almering, Piet van Bragt, Hans van Doremalen, Hannie Groen, Els Grootemaat, Nelleke Slofstra, Leny Voortman en Jan Verheugt.

Verder werkten mee: Stefan de Bever en Frank Bierkenz.

Eindredactie

Hans van Doremalen en Jan Verheugt

e-mail redactie

redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak

Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie

Lisette Almering, Pieter Boersma, Boudewijn Bollemann, Nick Bookelaar en Toni Burgering, Peter Cox, Joep Jacobs, Nelleke Slofstra en Jan Verheugt

Bureau Vereniging VVA

Rita Bosch en Maartje Toet
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 06-182 56 493
e-mail: info@vriendenvanabbe.nl

Alle redactiebijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden

Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v. schoolvakanties). Overige dagen bereikbaar via voicemail of e-mail.

Bronnen

De gebruikte bronnen zijn bij de redactie bekend.

Blog

vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com

Drukwerk

MULTI CLICK BV
De modernste en duurzaamste drukker van Nederland

Van Abbemuseum

Stratumsedijk 2, 5611 ND Eindhoven
Postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000
www.vanabbemuseum.nl

E-mail

info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum

Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur